

GLOSA

Je univerzalita přísně střežených hodnot lidství v Evropě ohrožena?

Eva Procházková*

Abstrakt: Příspěvek nastiňuje úskalí, která provázejí možnou akceptaci náboženských norem z jiného civilizačního okruhu současnými právními systémy evropských zemí, a to se zřetelem k jejich pevně ukotveným civilizačním zásadám, determinovaným právně, kulturně a nábožensky. Na základě srovnání ústředního dokumentu, který v moderní historii předznamenal dnešní univerzální právní pojetí lidských práv a svobod v evropských právních systémech, s jeho regionální modifikací v jiném, autorem zvoleném, civilizačním okruhu, se příspěvek kriticky vyslovuje k hypotéze vzájemné právní kompatibility. V tomto kontextu odkazuje zejména na Listinu základních lidských práv a svobod, která se stala neodmyslitelnou součástí většiny evropských právních řádů.

Klíčová slova: univerzalita, lidská práva a svobody, náboženské normy, sekulární pojetí státu, právní civilizace, kompatibility

Úvod

Pro postmoderní dobu je příznačné, že se do práva přenáší různorodost společnosti a právní řád má sklony rozpadat se na několik souběžně existujících normativních systémů. Tento jev obecně postihuje v poslední době evropský kontinent, pro který je typické formování a trvání států vzniklých na národní bázi, tj. kulturní, náboženské a jazykové příslušnosti k určitému etniku, obývajícimu území vymezené státní hranicí. Ve snaze překonat národní povahu členských států s poukazem na multikulturalismus, který přináší univerzalita lidských práv a svobod, vyvinula Evropa úsilí o úzkou nadnárodní spolupráci, jež vyvrcholila ustavením unie evropských států – původně organizace bez veřejnoprávní subjektivity a státní suverenity, postupně spějící až k federalismu. Některé její sjednotitelské záměry – ať již jde o oblast měny, či jednotných evropských kodexů, projevující se stále silnější ingerencí do suverenity členských států, posilované modernistickými kosmopolitními univerzalistickými teoriemi o uměle vytvářených ideologických konstrukcích státního nacionalismu – se daří naplňovat jen obtížně. Dosažení jednotných cílů znesnadňují především emancipační snahy jednotlivých členských států Evropské unie ve federativních státních útvarech i v rámci unitárních států, které se mají vyznačovat jednotností (nedílností, nedělitelností) státního území. Navzdory průnikům multikulturalismu a posilování mezinárodních svazků mezi státy lze pozorovat v evropském kontextu tendence k rozdrobování, respektive zakládání nových nezávislých států s poukazem na vlastní národní program a historickou tradici. Děje se tak zpravidla formou secese od původního svrchovaného státu.

* JUDr. Eva Procházková, soudkyně Obvodního soudu pro Prahu 4. E-mail: EProchazkova@osoud.pha4.justice.cz.

Úskalí akceptace právních norem z jiného civilizačního okruhu v Evropě

Podobný jev provází, jak se konstatuje v úvodu, také právní systémy evropských států. Právní řády evropských států zformované kulturně a nábožensky letitým historickým vývojem, jsou nyní ve prospěch těsnější mezinárodní spolupráce uměle přetvářeny. Prostřednictvím zásahů nadnárodních institucí do vnitrostátního práva dochází k nepřetržitěmu vnikání nových prvků do platného práva jednotlivých států, s nimiž je zapotřebí se v zájmu zachování bezrozpornosti právního systému vzápětí vypořádat. Ve jménu evropské právní jednoty tak může docházet k určitému oslabování pevného rámce vnitřních právních řádů členských států např. akceptací problematicky kompatibilních pravidel včetně nadprodukce právních norem. Takový stav se dotýká nepříznivě společenské funkce práva – úroveň společenské entropie se zvyšuje. Připustíme-li možné další ovlivňování právního řádu diametrálně odlišnou kulturní, náboženskou i právní civilizací, může jít o počín mimořádně nebezpečný. Zachování nutné míry uspořádanosti společenských vztahů skrze funkční systém platného práva je jedinou zárukou proti chaosu a tím destrukci státu.

K úvahám o alternativní akceptaci náboženských norem z jiného civilizačního okruhu právními řády jednotlivých evropských zemí podněcuje odborný příspěvek v publikaci *Pluralismus moci a práva*, který takový systém hypoteticky připouští a zabývá se možnými způsoby jeho prosazení. Pojednává přitom o právním pluralismu založeném na jediném státním právu, které platí jinak, alternativně.¹ Základem této úvahy je hrozba vnitřního odmítnutí práva částí populace pro rozpor s náboženskými normami, hlouběji zakotvenými ve vědomí věřících. Jestliže z vlastního historického vývoje státu a práva vyplývá, že západní i východní Evropa je primárně ovlivněna křesťanskými mravními zásadami, rozpracovanými už v díle katolického učence Tomáše Akvinského, jenž univerzální lidství povýšil na prepozitivní normu a položil tím základ budoucích lidských práv ve své nadnáboženské podobě,² je logické, že v publikovaném příspěvku zmiňovaná výhrada ve svědomí neboli vnitřní odmítnutí právních norem (či právní filosofie mající vliv na výslednou podobu právního řádu) pro rozdílnost sdílených náboženských hodnot se ze samé podstaty nedotýká křesťanských věřících, nýbrž vyznavačů náboženství konstituovaných, popřípadě praktikovaných na odlišné etické bázi. Míní se tím především odchylky v úrovni ochrany svobod a antidiskriminačních záruk. V prvním případě možno pro názornost poukázat na společenskou odezvu k zamýšlené náboženské konverzi věřícího, ve druhém případě pak na nadřazení norem božského práva nad normy univerzální při současném rozlišení lidských bytostí na věřící a nevěřící, zatímco univerzální koncept rovnoprávnosti všech lidí před legitimní autoritou³ se připisuje právě křesťanskému kulturnímu dědictví. Korektivem alternativně praktikovaného pozitivního práva, anebo také základní normou odůvodňující zavedení alternativ v právu, má být Listina základních práv a svobod, jmenovitě čl. 15 o svobodě myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Maxim Tomoszek a Lucia Rentková zdůrazňují, že svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je součástí základních lidských práv, které jako právo přirozené existuje nezávisle na jeho uznání státní moci. Na straně druhé je nutno proti takovému postoji namítnout, že ope-

¹ TOMOSZEK, Maxim – RENTKOVÁ, Lucia. *Pluralismus moci a práva*. Bratislava: Eurokódex, 2009.

² ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 37.

³ JEDLIČKA, Richard – HELUS, Zdeněk. In: JEDLIČKA, Richard (ed.). *Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy*. Praha: Karolinum, 2014, s. 100.

ruje-li se s nezadatelnými, nezczitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými bytostnými právy jedince, je zapotřebí především upozornit na obecná ustanovení hlavy první Listiny základních práv a svobod, ztělesňující ve své normativní podobě hmotněprávní pojetí právního státu.⁴ Obecná ustanovení zaručují každému – bez rozdílu – svobodu a rovnost v důstojnosti a právech (rovnoprávnost) a deklarují současně zákaz diskriminace pro víru a náboženství. Stát se dále podle čl. 2 obecných ustanovení nesmí vázat na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání, kdežto islámské právo, jako moralistický systém, se pokládá za souhrn Božského řádu přikázaného lidstvu a neměnný morální zákon.⁵ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že v úvahu připadající aktuální zásah odlišného pojetí do kontinentálních právních kultur je více než problematický, neboť se zakládá na popření universalit Všeobecné deklarace lidských práv a svobod z roku 1948, která je zdrojem Listinou chráněných základních práv a svobod. Naopak podle Všeobecné islámské deklarace lidských práv jsou lidská práva založena výhradně na božské vůli: Bůh – a toliko Bůh – je tvůrcem zákona a zdrojem všech lidských práv. Jde o deklaraci muslimského náboženství a dogmatiky. Obrací se k jednotlivcům, nikoli ke státu. Jejím základem je božský zákon, šaría, tj. soubor nařízení plynoucích z Koránu a ze sunny a ostatních zákonů, vyvozených z těchto obou pramenů metodami, které islámská jurisprudencce považuje za platné.⁶ Zatímco Listina principiálně trvá především na zásadě nediskriminace, jež je odrazem demokratických poměrů, předkládá islámská deklarace princip protichůdný, a to rozlišování lidí na základě jejich náboženství na muslimy a nemuslimy, nehledě na to, že Korán zakazuje svobodu vystoupit z islámu a klasické muslimské právo trestá smrtí toho, kdo se islámu zřekne, přijal-li jej dobrovolně.

Závěr

Jak patrně, mezi lidskými právy vyhlášenými univerzálně a muslimskými normami je příkrý rozpor. Muslimské státy odmítají upřednostnit ve shodě Evropou univerzální normy před božskými.⁷ Je-li univerzalita lidských práv a svobod mající své kořeny v ústředním dokumentu – Všeobecné deklaraci lidských práv – svou regionální islámskou obdobou popřena,⁸ neboli připouští-li ze své podstaty rozlišování lidí na základě náboženství a odmítá-li sekulární pojetí právního státu s tím, že islámské náboženství a z něj vyplývající právo je jediné správné a nic se mu nesmí protivit, jestliže za zdroj božského zákona připouští krom Koránu a sunny i odvozená výkladová pravidla interpretačních škol a rozumová uvažování, jimiž se zaplňují mezery v základních pramenech, nejsou taková obecná pravidla chování způsobilá stát se ani alternativně součástí platného práva vystavěného důsledně na účtě k právům a svobodám člověka a občana (např. základní ustanovení hlavy první Ústavy ČR). Pokud islámské náboženské normy popírají všeobecnost lidských práv a svobod, nemohou být právním zdrojem variantních postupů v ideově univerzálně pojatém státním právu evropských civilizací dle Listiny. Takovou kontradikci pojetí základních lidských práv a svobod není možné celostně překonat, ba ani v právu soukromém

⁴ ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státovéda. Úvod do právního a státovédního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 95.

⁵ *Ibidem*, s. 42.

⁶ *Ibidem*, s. 87–88.

⁷ *Ibidem*, s. 88.

⁸ *Ibidem* (viz citace: „Islámské státy proto buď odmítly přistoupit k Paktům z r. 1966 – jako Saudská Arábie, nebo k těmto textům přijíjily prohlášení či výhrady, zmiňující vyšší právní moc šaría – Irán.“).

(už pro negaci rovného postavení účastníků), a to ani vyvažováním právních principů s poukazem na zachování svobody svědomí a náboženského vyznání dle čl. 15 Listiny. Taktéž výkladově, v individuálně posuzovaném případě, nelze tento nesoulad odstranit. V kontinentální právní kultuře zahrnující většinu evropských států jsou soudy povolány nikoli k tvorbě práva, nýbrž k aplikaci normativních právních aktů, a je proto nemožné právní normu beze změny jejího normativního textu (např. stanovením alternativy) upravovat pouhou interpretací (nehledě na to, že systematický výklad přihlíží k dalším pramenům práva, tedy také například k Listině základních práv a svobod, která je součástí českého právního pořádku), natož brát zřetel bez zákonného zmocnění na náboženské vyznání účastníků řízení. Rozhodovací praxe soudu ani zákonodárcova novotvorba z důvodu neslučitelných přístupů k obsahu i ochraně základních lidských práv a svobod nemohou v případě muslimského věřícího zjednat nápravu z hlediska jeho výhrady ve svědomí, jak navrhuje autoři článku. Každý, kdo je podroben jurisdikci státu, který přiznává právní relevanci Listině a mezinárodním paktům o lidských právech, nemůže se dovolávat ve jménu svého náboženského vyznání jiného zacházení, které by vedlo, třeba i jen v omezené míře, k popření universálních lidských práv a svobod, bytostně spjatých s každým, tj. věřícím či nevěřícím, jedincem. Konečně samotná negace sekulárního státu a jeho práva (tj. odmítání striktního oddělení státního práva od náboženských norem deklarovaného čl. 2 Listiny) znamená popření demokratického právního státu a umožňuje uplatnění práva na odpor proti tomu, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, pokud by činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků byly znemožněny, tedy například za podmínky, byla-li by legitimita státní moci odvozena od většinového proislámského smýšlení, spojeného se zásahem náboženské dogmatiky do laických právních úprav a jejich oficiální negací. Připuštění jakékoli deformace univerzality lidských práv a svobod by zákonitě dovedlo dosavadní sekulární státy a jejich právní řády na okraj propasti.

Is the Universality of High Values of Humanity Endangered in Europe?

Eva Procházková

Abstract: The paper describes the difficulties which go along with the possible acceptance of religious standards from other civilization circle by the current legal systems of European countries, taking into account their firmly established civilization principles, legally, culturally and religiously determined. Based on the comparison of the focal documents, which reflect the current universal concept of human rights and freedoms in European legal systems the paper critically speaks about the hypothesis of mutual legal compatibility with the regional modification of such documents and in the respective, as chosen by the author, civilization circle. In this context, it refers mainly to the Charter of Fundamental Rights which has become an essential part of the majority of European legal orders.

Key words: universality, human rights and freedoms, religious standards, secular concept of a state, legal civilization, compatibility